

УДК 72.038.16/.17(477.83-25)«191/193»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТИЛІСТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ У ФОРМОТВОРЕННІ ВХІДНИХ ГРУП В ЕКСТЕР'ЄРАХ ЗАБУДОВИ ЛЬВОВА ЕПОХИ МОДЕРНІЗМУ

Перетятко Д.Ю.

Львівська національна академія мистецтв

У статті розглядаються особливості формотворення входів у архітектурних спорудах Львова епохи модернізму в процесі зародження і розвитку ар-деко в надрах модерну та зародження авангардистської ідей в стилістичних категоріях ар-деко з переходом від його полістилістичності до пуританізму функціоналізму.

Ключові слова: Ар-деко, функціоналізм, кубізм, конструктивізм, формотворення, протоар-деко, протофункціоналізм, монументалізм, тектоніка, декор.

Постановка проблеми. Прослідкувати тему переходу від ар-деко до функціоналізму на прикладах таких важливих елементів екстер'єру будівель, якими є входні групи, входи – візитні картки архітектурного твору, що зв'язують містобудівні інтер'єри із внутрішнім простором будинку. У всі часи входи відігравали роль специфічного коду композиційних та архітектурно-пластичних особливостей стилю.

Саме тому темою даного дослідження є аналіз особливостей формотворення входів двох дотичних стилів, що стали панівними в архітектурі Львова 10-30 рр. ХХ ст. – ар-деко і функціоналізму.

Специфіка формотворення входів в екстер'єрах забудови Львова у період взаємопроникнення стильових напрямків ар-деко і функціоналізму досі не стала вагомою темою наукових інтересів мистецтвознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкому висвітленню архітектурних стилів: сецесії, ар-деко та меншою мірою функціоналізму у львівській архітектурі присвячені фундаментальні праці Ю. Бірюльова [1, 2], А. Банцекової [3, 4], А. Серадзької [5], А. Ольшевського [6, 7], а також статті І. Якубовського і А. Беренди. Однак в них не знаходимо морфологічного аналізу таких важливих елементів архітектури як входні групи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми: Виявлення чіткого взаємопроникнення двох дотичних у часі архітектурних стилів, що домінували у історичній забудові Львова на поч. ХХ ст. Визначення основних спільних та відмінних характерних рис в акцентних елементах архітектури стильових напрямків епохи модернізму.

Формулювання цілей статті: виявити специфіки розвитку принципів архітектурно-пластичної організації входів в забудові ар-деко та функціоналізму у м. Львові в контексті еволюційного процесу зміни стилів.

Виклад основного матеріалу. Часи, що настали після I-ї світової війни, ознаменувались не лише зникненням останніх імперій, але й щезанням головних естетичних критеріїв епохи імперіалізму, як в кінці ХІХ – початку ХХ ст. характеризувались пануванням т.з. 1-го інтернаціонального стилю «модерн» на всьому європейському континенті.

Стиль «модерн» домінував у всіх галузях мистецтва, архітектурі його переможну ходу започаткували нові матеріали і технології – сталеві конструкції, бетон, що давало змогу творити

незвичні форми та втілювати найрізноманітніші декоративні фантазії.

Духовна розгубленість європейського суспільства після I-ї Світової Війни і супутне їй змішання естетичних пріоритетів, потребували пошуку ілюзії добробуту, надійності і розкоші життя – саме таку ілюзію давала поява у ті часи стиль ар-деко, сповненого своєрідної театральності та водночас статичності, поліхромного багатства інтер'єрів та екстер'єрів, що тішили око масштатичним, ніби закоріненим у давнині декором, і водночас демонстрували технологічні досягнення індустріальної доби.

Показово, що у той же період (20-30 роки ХХ ст.) зароджується напрям функціоналізму (конструктивізму), 2-го інтернаціонального стилю, що прагнув підкреслити в архітектурі експресію сучасних металевих та залізобетонних конструкцій і водночас проголошував відмову від історичних усаджувань, декоративних елементів класичних стилів, від широкого спектру пластичних оздоблень.

Мобілізуєчими елементами функціоналізму «індустріальної культури» були визначені тектоніка, конструкція, фактура. На європейському континенті головним провідником цих ідей став у цей час французький архітектор Ле Корбюзьє і втілював їх у двадцятих роках у вишуканих аристократичних пропорціях своїх творів, естетична виразність яких закодована не в декоративній пластиці, а в гармонії тектонічного задуму, вертикальних і горизонтальних площин. Однак цей новітній напрям майже аскетичної чистоти ліній, доміанти «прямого кута» ще не міг бути належно сприйнятий широким загалом, оскільки надто відрізнявся від звичних нестримних зламів і звин у пластиці фасадів епохи модерну, що перетворювали екстер'єри споруд у примхливі фантастичні витвори.

Саме тоді безкомпромісним відходом від звичного минулого в пошуках нових мистецьких ідей і став ар-деко із притаманним йому вмінням уявити конструктивну основу споруди і підкреслити її засобами архітектурно-скульптурної пластики. Для такого підкреслення конструктивної основи споруд в екстер'єрах використовувались різноманітні модифікації колон, капітелей, карнизів, фризів, конструктивні елементи акцентуються монументальним декором, круглою (частіше горельєфною) скульптурою, барельєфами, декоративними панно у техніці мозаїки, майоліки, сграфіто. Основними засадами стилю ар-деко можна вважати поєднання досягнень сучасної індустрі-

ально-технічної думки і з орієнтованістю у світ «втрачених мрій» з минулого.

Арсенал засобів пластичного мистецтва, що використовувались в екстер'єрах споруд ар-деко, був надзвичайно багатим: в пластичні палітри використовувались неокласичні, неоархіїчні, історико-національні ремінісценсії, які органіч-

но відповідали монументально-супрематичному спрямуванню архітектури споруд нової доби: фінансових установ, вокзалів, офісних будівель, потужних торгових комплексів. Акцентування сильними акордами монументального декору конструктивного «скелету» будівлі демонструвало характер ар-деко як перехідного стилю від модерну до авангардної європейської архітектури ХХ ст.

Монументалізм декору, наче в передчутті конструктивізму, фовізму, кубізму у єдності з чистотою абрисів і лапідарністю форм будівель виразно підводив до «пуританства» функціоналізму, який, однак на ранній стадії і сам трансформував ряд прийомів ар-деко: «бруталізмом» поверхні стін нижніх поверхів із застосуванням природнього каменю чи грубого «руста», активним впровадженням ардекоїзованої металевої пластики, фрагментів плоского рельєфу, сграфіто.

Особливо стереоскопічно подібні активні архітектурно-пластичні прийоми проявилися у формотворенні вхідних груп, заповненні вхідних отворів виразними композиціями з металу, дерева, шкла.

Згідно з відомою сентенцією одного з найвизначніших архітекторів ХХ ст. – Міс ван дер Роє – «Бог є в деталях» (God is in the details) доцільно прослідкувати тему переходу від ар-деко до функціоналізму на прикладах вхідних групи, адже входи – це візитні картки архітектурного твору, що зв'язують містобудівні інтер'єри із внутрішнім простором будинку. У всі часи входи відігравали роль специфічного коду композиційних та пластичних особливостей панівного стилю.

Таким чином аналіз особливостей формотворення входів двох дотичних стилів, що стали провідними в архітектурі Львова у міжвоєнні часи – ар-деко і функціоналізму, – має суттєве значення для якнайповнішого висвітлення еволюційного процесу виникнення і розвитку авангардистських ідей в надрах стилю львівського ар-деко, котрий, в свою чергу, також не був революційним в стосунку до попередньої епохи львівського модерну. Ар-деко став закономірною складовою процесу розвитку індустріально-технологічній ідей, котрі у кінці ХІХ ст. покликали до життя модерн, а згодом, вичерпавши його формотворчі можливості, вивели на орбіту архітектурного мистецтва новий стиль. А згодом, як логічна трансформація ар-деко, в архітектурну царину увійшла тема функціоналізму (конструктивізму, кубізму, супрематизму, фовізму), що отримала узагальнену дефініцію «авангарду».

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

Фото 4.

Фото 5.

Фото 6.

Основоположний принцип еволюційного пере-ростання полістилістичності ар-деко у супрематизм і навіть «пуриτανізм» функціоналізму чітко відзеркалений у зродженому ще у час розквіту ар-деко гасла французького архітектора Анрі Лабруа: «Форма завжди повинна відповідати функції», у майже одночасній декларації видатного майстра французького ар-деко, а згодом функціоналізму Огюста Перре: «Архітектурна форма визначається конструкцією,» та знаменитому і наче парадоксальному вислові митця епохи ар-деко Збігнева Броховіч-Левінського: «Найбільшою оздобою будинку є відмова від усіляких оздоб».

Надзвичайно цікавий і показовий алгоритм трансформації і взаємодії двох дотичних у часі і відмінних у стилістичних категоріях періодів стереоскопічно прослідковується на аналізі специфіки оформлення вхідних груп в екстер'єрах споруд. Практична безколізійність цих двох стилів, зроджених на ґрунті інтенсифікації технічної думки індустріальної доби і особлива, тонка взаємодія деяких формотворчих засобів зберігались до кінця 30-х років. Безперечно, на цю безколізійність значною мірою впливало те, що провідні архітектори Європи у 10-20-х роках ХХ ст. творили в ар-деко, а згодом, згідно з логікою бурхливого розвитку індустріалізації і відповідної модифікації естетичних критеріїв суспільства, органічно сприйняли основоположні ідеї функціоналізму і стали творцями прекрасних зразків цього стилю.

Відповідно і у Львові такі відомі архітектори як В. Дембінський, В. Мінкевич, Г. Зандіг, Л. Карасінський, Г. Заремба, Т. Обмінський, І. Багаский, Ю. Авін, Ф. Каслер, Р. Фелінський, Т. Врубель та ін., – автори знаних львівських будівель у стилі модерн, а згодом ар-деко, – у 30-х роках створили ряд достойних споруд, що завершували міжвоєнний період, на засадах функціоналізму.

У процесі розвитку львівського ар-деко і функціоналізму можна виділити два періоди специфічної інтродукції, а саме: період «протоар-деко» з ремінісценціями деяких елементів сецесії (1908-1914 рр.) та період «протофункціоналізму» (1925-1930 рр.) з ремінісценціями деяких ознак стилю ар-деко, головню у застосуванні елементів монументалізованого декору. Ці взаємні стильові модуляції виразно прослідковуються у формотворенні вхідних груп.

У спорудах «протоар-деко» на фоні притаманного ар-деко чіткого ритму і геометризації форм прослідковується акцентація вхідних груп, як провідних елементів екстер'єру, типово сецесійними скульптурними композиціями, віньєтами, барельєфами, тощо. Так, наприклад: у будинку на вул. Конопницької 10 (арх. Ольшевський, 1912 р., фото 1) вхід обрамований скульптурною композицією, а овальне вікно над ним оформлене флористичним декором у традиціях сецесії. У будинку по вул. І. Франка архітектора Александра Вартеросевича-Слоневського (фото 2) має місце відступ від, властивого для сецесії орнаментального декору, що покривав велику частину фасадів, до декоративних фрагментів на основі орієнтальної теми та акцентації основних тектонічних елементів: масивного еркеру, завершеного колонами, нависання якого творить специфічне на-

криття та обрамування для входу. Сам вхід заакцентований круглим вікном, що освітлює вхідний вестибюль і вирішене в геометризованій пластиці і відмінній від сецесійної (фото 3).

Серед характерних споруд періоду «протофункціоналізму» слід згадати житловий будинок на вул. Мушака 50 (арх. Г. Заремба 1913 р., фото 4). Лаконізм форм будинку, чітка геометризація віконних прорізів, особливо лапідарність форм входу вже виразно відходить від рівня супрематизму ар-деко і вказує на орієнтацію автора на аскетизм формотворення наступного стилю – функціоналізм. В рішеннях входу автор наче передбачив поширений згодом у розвинуту стилі львівського функціоналізму прийом тектонічної акцентації входу виступаючою горизонтальною плитою із плафоном-світильником. На особливу увагу заслуговує поява біля входу овального, позбавленого будь-якої декоративності вікна як предтечі широко застосованого в період зрілого функціоналізму 30-х вікна «ілюмінатора» у вхідних групах екстер'єрів.

Будівля лабораторії механічного факультету Львівської Політехніки на вул. Устияновича 5 (арх. В. Мінкевич, 1925-1927р., фото 5) з ремінісценціями класицистичного ар-деко, у своїй кубістичній тектонічній побудові, а особливо у вирішенні входу з боку вул. Устияновича демонструє функціоналістичні прийоми, а саме: чіткий геометризм квадратних членувань дверей, обрамованих характерним «східчастим» порталом, підкреслення горизонтальним парапетом тераси, розташованої над входом (подібно як в багатьох подальших функціоналістичних спорудах) чітко вказує на «протофункціоналістичний» почерк.

Власний будинок з архітектурним бюро архітектора Ю. Авіна на вул. Вітовського 37 (1928 р., фото 6) відрізняється виразним тяжінням до функціоналістичних постулатів архітектури, однак в екстер'єрі споруди увагу привертають характерні ардекоїзовані скульптурні фрагменти та специфічні трикутні профільовані сандрики. У той же час асиметричне розташування входу в загалом симетрично вирішеному екстер'єрі з аскетичними прямокутниками вкон і обрамування лаконічним чітко окресленим порталом дають підставу вбачати орієнтацію на функціоналістичні засади архітектури.

Висновки. Сама тематика формотворення входів як акцентних елементів екстер'єрів забудови Львова у період еволюції і взаємопроникнення двох дотичних і водночас відмінних стильових напрямків ар-деко і функціоналізму практично залишилася поза увагою наукових інтересів мистецтвознавців та істориків архітектури. Ця тема радше спорадично з'являлась в рамках досліджень більш загального характеру. Разом з тим загострена на сьогодні проблема належного збереження і реставрації архітектурних пам'яток ар-деко і функціоналізму, що складають вагомую частину історичної забудови Львова в першу чергу торкається саме вхідних груп в екстер'єрах цієї забудови, адже власне входи в будинки зазнали і досі зазнають чи не найбільших втрат, що нерідко неповторно руйнують автентичність цих важливих архітектурно-пластичних акцентів. Власне тому комплексний підхід до розумін-

ня процесів формотворення входів в екстерерах львівського ар-деко і функціоналізму в різних етапах трансформації цих стилів слід вважати вкрай необхідним для збереження існуючих і відновлення втрачених кодових елементів історичної забудови Львова міжвоєнних часів.

Список літератури:

1. Бірюльов Ю. А. Мистецтво львівської сецесії / Ю. А. Бірюльов. – Львів, Центр Європи, 2005. – 184 с.
2. Бірюльов Ю. Львівська сецесія. Каталог виставки. Львів, 1986.
3. Банцекова А. Є. Стиль ар-деко у мистецтві Львова міжвоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.04 «образотворче і декоративно-прикладне мистецтво і архітектура» / А. Є. Банцекова – М., 2006. – 162 с.
4. Банцекова А. Є. Відень-Львів: до витоків стилю ар-деко / А. Є. Банцекова // Студії мистецтвознавчі. – К.: ІМФЕ НАН України, 2007. – № 1(17). – С. 93-102.
5. Sieradzka A. Art-Deco w Europie i w Polsce / A. Sieradzka – Warszawa, 1996; The dictionary of Art. – London, 1996. – Т. 2. – 520 p.
6. Olszewski A. K. Nowa forma w architekturze polskiej 1900 1925. Teoria i praktyka. – Wrocław, 1967.
7. Olszewski A. K. Nurt dekoracyjno-ekspresjonistyczny w architekturze polskiej w latach 1908 1925 // Ze studiów nad genezą. plastyki polskiej w latach 1918-1939. – Wrocław, 1963.
8. Малинина Т. Г. Формула стиля. Ар деко: истоки, региональные варианты, особенности эволюции / Т. Г. Малинина – М., Пинанотека, 2005. – 306 с.
9. Грабар Д. Зустріч з львівськими брамами // Будуємо інакше № 1, 2000; Брамі ручки у Львові // Будуємо інакше № 1, 2001.
10. Якубовський І. Особливості морфології львівського функціоналізму / Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – № 568. – 2006. – С. 167-171.
11. Якубовський І., Беренда А. Сильові спрямування в архітектурі Львова 1920-1930 рр. / Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 567. – 2006. – С. 122-127.

Перетятко Д.Ю.

Львовская национальная академия искусств

ТРАНСФОРМАЦИЯ СТИЛИСТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ В ФОРМОБРАЗОВАНИИ ВХОДНЫХ ГРУПП В ЭКСТЕРЬЕРАХ ЗАСТРОЙКИ ЛЬВОВА ЭПОХИ МОДЕРНИЗМА

Аннотация

В статье рассматриваются особенности формообразования входов в архитектурных сооружениях Львова эпохи модернизма, в процессе развития ар-деко в недрах модерна и зарождения авангардистской идей в стилистических категориях ар-деко с переходом от его полистилистичности к пуританизму функционализма.

Ключевые слова: Ар-деко, функционализм, кубизм, конструктивизм, формообразования, протоар-деко, протофункционализм, монументализм, тектоника, декор.

Peretyatko D.Y

Lviv National Academy of Arts

THE TRANSFORMATION OF STYLISTIC CATEGORIES IN FORMATION ENTRANCES TO THE EXTERIORS OF BUILDING OF LVIV OF THE MODERN ART

Summary

In the article the features of shaping the city entrances in buildings of the era of modernism. Reveals the features of the development of Art Deco in the depths of modern and avant-garde ideas in origin stylistic categories Art Deco and the transition from various style to asceticism of functionalism.

Keywords: Art Deco, functionalism, cubism, constructivism, shaping, protoar- deco, profunktsionalism, monumentalism, tectonics, deco.